

Взаємозв'язок онтологічних, деонтологічних і епістемологічних аспектів знань в філософії І. Канта

Наука постійно прагне досягти цілісного (холістичного) усвідомлення онтологічного, деонтологічного і епістемологічного аспектів знань, виділених ще Аристотелем [1, с. 138]. Науки про людину й суспільство, які впродовж ХХ століття формують нову парадигму для всієї системи знань, спираються на епістемологічні новели, закладені «коперніківською революцією» І. Канта на межі XVIII-XIX століть.

Дослідження І. Кантом здатності людини сприймати й усвідомлювати явища внутрішнього і навколишнього світу, природа мотивації вчинків людини, здатність рефлексувати, тобто аналізувати отриманий досвід і робити адекватні висновки – системно викладені у трьох його «Критиках»: «Критиці чистого розуму» (1781 р.), «Критиці практичного розуму» (1788 р.) і «Критиці здатності судження» (1790 р.) [2, с. 269]. Кожна з «Критик», певним чином, співвідноситься з онтологічними, деонтологічними і епістемологічними аспектами знань, з яких саме останню складову, як властивість рефлексувати на власну обумовленість здатності пізнавати, Кант виділяє як ключову для зрілості людської свідомості. В передмові до «Критики чистого розуму» він пише: «наш час... не бажає більше задовольнятися примарними знаннями і вимагає від розуму, щоб він знову взявся за найбільш складне із своїх занять – за самопізнання і впровадив суд, який би обґрунтував його прагнення, а з іншого боку – був би здатен усунути всі необґрунтовані його претензії – не шляхом наказу, а спираючись на вічні й незмінні закони самого розуму. Такий суд є не що інше, як критика самого чистого розуму» [3, с. 8-9].

Розрізняючи пізнання чуттєве і раціональне, Кант показує, що явлення об'єктів почуттям суб'єкта (феномени) обумовлені параметрами людського сприйняття: безпосереднє чуттєве пізнання здійснюється в конкретному просторі й часі, які є апіорними закладеними природою структурними умовами людської здатності сприймати реальність. Раціональна ж складова

нашої свідомості, тобто людський розум, прагне виводити з чуттєвого досвіду раціонально обґрунтовані уявлення (ноумени), які не виявляються безпосередньо органами чуття. Отже явлення об'єктів почуттям суб'єкта не є характеристикою об'єкта «самого по собі», навпаки, знання про об'єкт залежні від характеристик суб'єкта, зокрема параметрами сприйняття феноменів і здатністю виводити на їх основі ноумени [2, с. 785]. Ці положення і стали основою «коперніківської революції» в епістемологічних знаннях, зосередивши науку на дослідженні властивостей пізнання, на основі розуміння яких тільки й можливе наближення до адекватного відображення характеристик буття.

В «Критиці практичного розуму» І. Кант досліджує здатність людського розуму до мотивації чинити морально. На його думку лише «чистий» практичний розум, непадвладний сторонньому впливу прагнень, почуттів, досвіду – є запорукою моральності вчинків людини. Критика Канта спрямована на практичний розум, деформований зовнішніми впливами – з метою показати можливість усвідомлення таких впливів і контролю на ними. Поділяючи практичні принципи на «максими» (суб'єктивні принципи) і «імперативи», Кант визначає моральний імператив – як об'єктивний практичний принцип, в розумінні його значимості для всіх. Імператив по суті єдиний, але його формулювання можуть бути різні, зокрема, найбільш поширеними є два: «Чини так, щоб максима твоєї волі відповідала закону всезагального порядку» і «Чини так, щоб завжди відноситись до людства – і в своїй особі, і в особі будь-кого іншого – як до мети, і ніколи – як до засобу» [2, с. 657]. Важливим висновком з робіт Канта в царині моральних законів стало розуміння того, що всі переконання, будь-то релігії, закони чи «наукові картини світу», – обумовлені нашим вибором, нашими мотивами обрати для обґрунтування своїх прагнень, думок і дій – ті чи інші факти та їх пояснення.

В «Критиці здатності судження» Кант не лише поглиблює аналіз здатності людини формулювати раціональні поняття – ноумени: виходячи з багатовимірності характеристик буття і форм їх відображення в людській

свідомості, він пропонує своєрідну «робочу модель» для взаємодії трьох вимірів людської свідомості, досліджених ним у «Критиках». Провідною й найбільш актуальною функцією нашої здатності судження виявляється не стільки виведення ноуменів, як висновків безпосередньо «про об'єктивну реальність», скільки раціональний контроль над станом нашої свідомості і параметрами усвідомлення нами різномасштабних аспектів буття. Виділяючи «рефлексивну» здатність судження, Кант характеризує її як спрямовану на пошук всезагального, найвищого сенсу буття – за рахунок виявлення нашої обумовленості і очищення від її впливу на все більш високих рівнях сприйняття реальності. Раціональна за способом дії, за напрямками прояву здатність судження поділяється на «естетичну» і «урочисту», оскільки саме ці канали сприйняття зовнішнього світу дозволяють виявити в локальних проявах прекрасного і священного – трансцендентальні характеристики буття, зазвичай, приховані в інших феноменах [2, с.664].

Таким чином, на протигагу характерним для межі століть «бунтам проти розуму» [4, с. 84], які руйнують старі парадигми, зазвичай не дбаючи про створення нових, Кант на межі XVIII-XIX століть визначив фундаментальні напрямки плідної взаємодії чуттєво-інтуїтивної, раціональної і морально-етичної складових свідомості людини. Оптимізм його поглядів втілює такий його вислів: «Природа, усвідомлена ноуменально, залишається «річчю в собі», але це не завадить тлумачити її як раціонально організовану, завдяки непохитному прагненню духу мислити її саме так» [2, с. 667].

Література

1. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. I. Античность. – ТОО ТК «Петрополис», 1994. – 336 с.
2. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Том 3. Новое время. – ТОО ТК «Петрополис», 1996. – 736 с.
3. Кант И. Критика чистого разума. – М. : Мысль, 1994. – 591 с.

4. Поппер К. Відкрите суспільство і його вороги. Т.2. Час лжепророків:
Гегель, Маркс та інші оракули. – К. : Основи, 1994. – 494 с.